

Om uredelighet i norsk medisinsk forskning

Sudbø-saken har ført til et tidsskifte i det norske akademiske miljø, men forskningsfusks av forskjellig alvorlighetsgrad har forekommet lenge før den saken ble avdekket. Flere eksempler i denne artikkelen viser hvor vanskelig det er å få noen med ansvar og myndighet til å engasjere seg aktivt i denne type saker. Muligheten til å gripe inn synes å bli overstyrt av en tradisjon om ikke å rette kritikk mot kolleger. Slike holdninger må endres.

Oppgitte interessekonflikter: Ingen

Sudbø-saken har tilsynelatende ført til et slags tidsskifte i det norske akademiske miljø, tiden før og etter Sudbø. De fleste kommentarene til saken, også fra høyt akademisk hold, uttrykker forferdelse og skuffelse over at noe slikt har kunnet skje. Saken har vakt stor oppmerksomhet i medier og allmennhet.

Etter min oppfatning burde ikke Sudbø-saken komme som noen overraskelse på noen, og aller minst på oss som har vårt daglige virke i et akademisk miljø. Forskningsfusks har forekommet til alle tider, og særlig etter 1970 har det internasjonalt vært mye oppmerksomhet om problemet (1). Det er publisert hundrevis av artikler i tunge internasjonale tidsskrifter om hvor hyppig forskningsfusks forekommer, og om hvordan forskningsmiljøer og redaktører skal kunne avsløre slike tilfeller.

Også i Norge har man vært opptatt av denne problemstillingen lenge før Sudbø-saken ble kjent. I 1997 publiserte Elgesem og medarbeidere en spørreundersøkelse blant norske forskere, og resultatene viste tydelig at forskningsfusks var et problem også her i landet (2). Av de 456 som besvarte spørreskjemaet (38,7 % av de spurte), rapporterte 12 % at de hadde kjennskap til uredelig forskning, og 14 % hadde kjennskap til diskutabel forskning ved norske universiteter. Dette dreide seg om plagiering av data (17 %), utelatelse av relevante data (12 %), oppkonstruering av data (5 %) og endog fabrikkering av eksperimenter (0,9 %). I tillegg rapporterte 11 av dem som svarte (2,5 %) at de selv hadde utelatt relevante data, tre (0,7 %) at de hadde oppkonstruert data, og én fabrikkering av eksperimenter.

Iveren etter å fordele skyld og fraskrive seg ansvar i Sudbø-saken har vært påtakelig (3). Jeg ønsker med denne artikkelen å reflektere over hvordan slike forhold blir

møtt av kolleger og miljøet ut fra tidligere eksempler der denne problemstillingen er blitt reist. Hensikten er ikke å beskyldte noen, galt eller riktig, for forskningsfusks eller for ikke å ha grepet inn i sakene, men å illustrere noen mekanismer og kulturelle holdninger som gjør at denne type forhold oftest forties, noe som derved kan bidra til at forskningsfusks forekommer. Jeg tror vi kan lære av slike konkrete eksempler. For ikke å avspore debatten ved at oppmerksomheten rettes mot eksemplene i stedet for hvordan sakene ble behandlet, er de omskrevet og anonymisert.

Reaksjoner på påstand om svindel

En stipendiat i et prosjekt som skulle være en oppfølging av et tidligere doktorgrads-prosjekt, fikk etter hvert mistanke om og kunne vise at det tidligere doktorgradsarbeidet sannsynligvis var basert på juks. Stipendiaten tok direkte kontakt med dem som hadde vært ansvarlig for prosjektet, men problemstillingene og argumentene ble kommentert som uforståelige. På et møte med både forskeren, dennes nærmeste vitenskapelige samarbeidspartnere og instituttleder gikk stipendiaten grundig gjennom grunnlaget for påstanden om forsknings-svindel. En ukes tid etterpå mottok stipendiaten et brev der det het:

«Opplysningene du la frem på møtet har for meg slik faglig tyngde at det blir vanskelig å forstå hvordan NN har kommet frem til svært mange av de dataene som er lagt frem i doktorarbeidet. Dette gjelder både kliniske data og in vitro data. Under drøftelsene kom det frem at NN heller ikke kunne forklare diskrepansen mellom egne funn og dine. Jeg synes derfor det er forståelig at du kan tro at dataene er fremkommet på uhederlig vis, noe du nevner i skrivene.

Om jeg hadde vært sikker på at dataene

var oppnådd ved uhederlighet, ville jeg sett det som nødvendig å fremme saken for Det medisinske fakultet. Det finnes imidlertid etter mitt skjønn muligheter for at det gale i NN's arbeid kan skyldes uerfarenhet og uheldige omstendigheter og ikke uredelighet. Når det er tilfelle finner ikke jeg å ville ta saken opp med fakultetet. Mitt standpunkt i denne sak er imidlertid ikke ment som noen restriksjon på andre. Det er for eksempel full anledning for deg til å fremme saken for fakultetet. Jeg vil dog nevne at offentlig fremsatte påstander om uhederlighet er en meget alvorlig sak som også har juridiske konsekvenser. Bevismengden som kreves for at slike påstander skal aksepteres må og skal, etter mitt skjønn, være stor. Jeg vil be deg derfor å ta også disse momentene med i vurderingen.»

På bakgrunn av dette brevet fant stipendiaten det best ikke å gå videre med saken. Det ble derfor aldri foretatt en uavhengig vurdering og gjennomgang av påstanden om svindel.

Reaksjoner på påstander om manglende publisering

I en annen sak ble det i et ledende internasjonalt tidsskrift fremmet påstander om forskningsfusks i forbindelse med en tidligere norsk publikasjon. I publikasjonen hadde forskeren kortfattet rapportert om positive resultater ved anvendelse av ny teknologi i pasientbehandlingen. Det ble i den kritiske kommentaren hevdet at det å publisere et kortfattet sammendrag med positive resultater fra et forskningsprosjekt, som det for leseren ikke var mulig å vurdere den vitenskapelige holdbarheten av, uten at man, selv etter flere år, hadde fulgt dette opp med en komplett vitenskapelig rapport, var forskningsfusks. Denne type avvik er også blant dem som hyppig nevnes i spørreundersøkelsen av Elgesem og medarbeidere, der utelatelse av relevante data og manglende rapportering av relevante data var kjent for henholdsvis 12 % og 8 % av dem som svarte (2).

Disse påstandene om forskningsfusks ble behandlet i et ekstraordinært møte i den regionale komiteen for medisinsk forskningsetikk. Komiteen konkluderte med at forskeren måtte publisere resultatene fra undersøkelsen og uttalte avslutningsvis: «...da dette er det eneste som kan fjerne alle uklarheter og kritiske merknader som er knyttet til prosjektet.» Det skjedde imidlertid ingenting. Saken kom opp på et nytt

møte to år senere, etter at en av medforfatterne hadde klaget over at det ikke hadde vært mulig å få tilbake det materialet som var overlevert forskeren for å få det bearbeidet og publisert. Komiteen drøftet henvendelsen, men fant at den ikke ville ta et nytt initiativ i saken.

Etter at mediene hadde omtalt saken flere ganger og daværende helseminister anmodet om det i et intervju, tok komiteen likevel saken opp på ny. Komiteen bemerket nå at forskeren, i løpet av de fire årene som var gått etter at saken først var behandlet, ikke hadde fått bearbeidet materialet på en slik måte at det var blitt publisert. Saken ble sett på som en uheldig belastning for både forskeren, det lokale forskningsmiljøet og fakultetet. Komiteen vedtok å oversende saken til fakultetet og be om at det ev. ble stilt midler til rådighet slik at forskeren kunne avslutte arbeidet. Fakultetet fulgte opp saken med å be en uavhengig forsker om å gjennomgå resultatene på nytt. Heller ikke dette initiativet førte til at studien ble publisert i sin helhet.

Fire år etter dette fattet imidlertid et utenlandsk Cochrane-senter interesse for saken og henvendte seg til forskeren og fakultetets dekanus, men disse henvendelsene ble ikke besvart. Senteret henvendte seg derfor direkte til det Nasjonale utvalg for vurdering av uredelighet i helsefaglig forskning (NUVU) for å gjøre utvalget oppmerksom på saken. Innen én måned etter at Uredelighetsutvalget hadde bestemt seg for å se nærmere på saken, ble den fullstendige rapporten fra prosjektet sendt inn for publisering og kom, med en noe endret forfatterliste, på trykk 16 år etter at den første korte meddelelsen ble publisert. I den endelige rapporten var konklusjonene langt mindre entydige enn det var blitt beskrevet i den opprinnelige korte publikasjonen. Uredelighetsutvalget brukte vel halvannet år på å behandle saken, men fant ikke grunn til å kritisere forskeren for annet enn sendrekthet i publikasjonsprosessen.

Reaksjoner på påstander om utelatelse av pasienter

I en tredje sak ble det i en artikkel om pasientbehandling reist spørsmål om opplysninger i en tidligere publikasjon fra en multisenterstudie var korrekte, idet man bl.a. mente å kunne påvise at pasienter som døde, var utelatt fra rapporten. I senere innlegg ble det fra faggruppene bak begge de to artiklene reist klare påstander om gjensidig forskningsfusk i de respektive artiklene. Verken tidsskriftets redaksjon eller overordnede myndigheter som institutter, fakulteter eller Uredelighetsutvalget viste interesse eller reagerte på noe av dette. Begge fagmiljøene fikk imidlertid et brev fra en kollega med den klare beskjed om at disse påstandene og måten de ble fremført på, bare var egnet til å skade de respektive fagmiljøene. Saken ble senere av en av par-

tene brakt inn for Uredelighetsutvalget som konkluderte med at manglende opplysninger om utelatelse av pasienter var et «avvik fra god vitenskapelig praksis».

Hva kan vi lære?

Eksempelene viser hvor vanskelig det er å få noen med ansvar til å engasjere seg aktivt i saker om mulig forskningsjuks. De viser at man primært er innstilt på å (be)holde slike problemstillinger så lokalt som mulig, sannsynligvis for at sakene gradvis skal miste oppmerksomhet og interesse og derved bevare det akademiske miljøets ansikt utad. Selv om påstander om bevisst eller ubevisst forskningssvindel ble oppfattet som sannsynlige, så man ingen grunn til å gå nærmere inn på problemstillingen. Selv om sentrale fakultetspersoner nok var informert om påstandene om manglende publisering som eksempel på forskningsfusk, var det ingen der som tok initiativ til å få gransket saken. Selv om den forskningsetiske komiteen initialt behandlet saken ganske raskt, var det først da mediene ble interessert fire år senere at komiteen tok et ordentlig initiativ for å komme til bunns i saken. Og, selv om det i et seriøst tidsskrift ble fremsatt klare og begrunnede anklager om forskningsfusk, viste verken redaksjonen eller fakultetet noen interesse for å få saken underlagt en nærmere gransking.

Antakelig skyldes denne interesseløsheten ikke bare formelle og administrative hindre eller mangler. Granskingskommissjonen i Sudbø-saken konkluderte med at en medvirkende faktor i den saken hadde vært «*systemsvikt ved Radiumhospitalet i form av for eksempel manglende ledelse, opplæring og kontroll*» (3). Både dekaner, tidsskriftredaktører, avdelingsledere og komitémedlemmer har nok hatt formelle muligheter til å gripe inn gjennom sin administrative posisjon, men denne muligheten ble sannsynligvis overstyrt av tradisjonen om ikke å rette kritikk mot kolleger. Laugsmentaliteten er hos de fleste av oss fortsatt stor, på godt og vondt. Det må være en viktig oppgave for fakultetene og Legeforeningen å medvirke til at slike holdninger endres.

Nylig har søkelyset også vært rettet mot uheldige reaksjoner på hvordan de som mener å ha varslet om uregelmessigheter innen medisinsk forskning, har følt seg forfulgt, den såkalte varslerproblematikken. Mange har opplevd det selv og kjenner andre kolleger som i stor grad har fått klar beskjed om at slike påstander skal man holde for seg selv. Det må skapes en allmenn aksept for å ta opp slike alvorlige problemstillinger når det er relevant. Forskning bygger på tillit, og forskningsmiljøene må være åpne for at det alltid vil være mulig å jukse i forskning. Tilliten må også omfatte dem som fremmer påstander om uregelmessigheter, slik at de møtes med forståelse og ikke med fordømmelse.

Uredelighetsutvalget brukte lang tid på å vurdere de relativt enkle sakene som er omtalt her, mens granskingskomiteen i Sudbø-saken brukte relativt kort tid på å komme frem til en klar konklusjon. Samtidig var de involverte institusjonene tilsynelatende sterke pådrivere for å få en oppklaring. Dette kan være et tegn på at akademiske miljøer har modnet, men kan også skyldes at presset utenfra i Sudbø-saken ble så sterkt at man var tvunget til å gjennomføre en grundig og uavhengig gransking. Således har vi nylig sett at en henvendelse fra Universitetet for miljø og biovitenskap på Ås om mulig forskningsfusk ikke medførte noen reaksjon fra Forskningsrådet. Dette skyldtes angivelig at man hadde misforstått henvendelsen. Ut fra eksemplene i denne artikkelen kan det like gjerne være et uttrykk for en fortsatt strukturell og personlig uvilje i akademiske miljøer mot å la seg trekke inn i tvister med kolleger. Sluttavtalen som universitetet inngikk med forskeren, tyder på at man ønsket å løse denne saken internt.

Uredelighetsutvalget ble nedlagt i 2001, men skal som en følge av Sudbø-saken gjenopprettes i en eller annen form. Erfaringene med både dette utvalget og det svensklede granskingsutvalget i Sudbø-saken kan tyde på at et nytt utvalg om uredelighet i forskning sannsynligvis bør ha en noe større avstand til fagmiljøene enn det man kan oppnå i et lite land som Norge. Kanskje burde man få et skandinaviske utvalg som kunne ta seg av slike saker i både Norge, Sverige og Danmark.

Det er grunn til å tro at forskningsfusk er vanligere enn mange har antatt, men Sudbø-saken er utvilsomt et svært grovt brudd på aksepterte forskningsprinsipper. Ansvar for dette må i stor grad hvile på Sudbø selv. Likevel kan den manglende interessen som fagmiljøer og kolleger har vist for å gripe fatt i og ev. slå ned på forskningsfusk, gi noen inntrykk av at snarveier innen vitenskapen ikke oppfattes som særlig mer alvorlige enn i resten av samfunnslivet.

Dag Brattlid

dag.brattlid@ntnu.no

Barne- og ungdomsklinikken

St. Olavs Hospital

og

Institutt for laboratoriemedisin,

barne- og kvinnesykdommer

Det medisinske fakultet

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Litteratur

1. Benestad HB. Forskningsfusk – Sudbø-saken i historisk lys. Samtiden 2006; nr. 3. (www.samtiden.no/06_3/art1.php [23.5.2007].)
2. Elgesem D, Jåsund KK, Kaiser M. Fusk i forskning. En studie av uredelig og diskutabel forskning ved norske universiteter. Skriftserie nr. 8. Oslo: De nasjonale forskningsetiske komitéer, 1997.
3. Nylenna M. Forskningsfusk i stort og smått. Tidsskr Nor Lægeforen 2006; 126: 2089.

Manuskriptet ble mottatt 24.10. 2006 og godkjent 23.5. 2007. Medisinsk redaktør Erlend Hem.